

**ОИЛА-ТУРМУШ ДОИРАСИДА СОДИР ЭТИЛАДИГАН
ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ВИКТИМОЛОГИК ПРОФИЛАКТИКАСИДА
ЖАБРЛАНУВЧИ ХУЛҚ-АТВОРИНИНГ АХАМИЯТИ**

ТОҒАЕВА МОҲИДИЛ НУРМУХАММАТОВНА

*Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси
Хуқуқбузарликлар профилактикаси ва криминология
кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация: Мақолада оила-турмуш доирасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг виқтимологик профилактикасида жабрланувчи хулқ-атворининг ўзига хос жихатлари ҳамда ҳуқуқбузарликлардан жабрланишига олиб келишида хулқ-атворининг муҳим жихатларини чуқурроқ таҳлил қилиш масалаларига алоҳида эътибор берилган.

Таянч сўзлар: жабрланувчи, ҳуқуқбузарликлар содир этилишдаги хулқ-атвор, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш механизмида жабрланувчининг роли, жиноятларнинг қурбонлари, виқтимологик профилактика .

**ЗНАЧЕНИЕ ПОВЕДЕНИЯ ПОТЕРПЕВШЕГО В ВИКТИМОЛОГИЧЕСКОЙ
ПРОФИЛАКТИКЕ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ СЕМЕЙНО-БЫТОВЫХ
ОТНОШЕНИЙ.**

Аннотация: В статье особое внимание уделяется специфическим особенностям поведения потерпевшего в виқтимологической профилактике правонарушений, совершаемых в сфере семейно- бытовых отношений, а также вопросам более глубокого анализа важных аспектов поведения, способствующего становлению жертвой от правонарушений.

Ключевые слова: потерпевший, поведение при совершении правонарушений, роль потерпевшего в механизме совершения правонарушений, потерпевшие от преступлений, виқтимологическая профилактика.

Виқтимологик профилактиканинг муҳим масалаларидан бири-бу шахснинг жабрланувчи бўлиб қолишига имкон берган омилларни аниқлашдан иборат. Чунки ушбу саволга жавоб топмасдан туриб, шахсларнинг ҳуқуқбузарликлардан жабрланишини олдини олишга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш мумкин эмас.

Шахсга қарши жиноятларнинг 60% оила-турмуш муносабатлари доирасида содир этилади. Хусусан оила-турмуш муносабатлари доирасида қасддан одам ўлдириш; ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш (2020 йилда 900 та аёл ўз жонига қасд қилган); қасддан баданга енгил, ўртача оғир ва оғир шикаст етказиш, қийнаш; ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш; номусга тегиш; жинсий эҳтиёжни зўрлик

ишлатиб ғайритабий усулда қондириш; аёлни жинсий алоқа қилишга мажбур қилиш; аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ёки унга тўсқинлик қилиш; зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш; ҳақорат қилиш; безорилик жиноятлари ва бошқа жиноий хатти-ҳаракатлар содир этилмоқда.[1]

Илмий тадқиқотларда ижтимоий муносабатлар жараёнида юзага келиши мумкин бўлган объектив ва субъектив омиллар шахсни ҳуқуқбузарликлардан жабрланишига олиб келиши ҳамда ушбу омиллар “шахсда виктимликни” келтириб чиқариши мумкинлиги тўғрисида турли хил мазмундаги мунозаралар илгари сурилган.[2]

Жабрланувчининг ҳуқуқбузарликлар содир этишдаги хулқ-атвори баъзан шу қадар салбий хусусиятга эга бўладики, процессуал жиҳатдан уни жабрланувчи деб эътироф этишни савол остига қўяди. Аммо виктимология фани учун бундай жабрланувчи алоҳида қизиқиш уйғотувчи тадқиқот объектидир. Негаки жабрланувчи иштирокидаги жиноят механизмини тўлиқ тушуниш учун, яъни аниқ криминоген вазиятнинг вужудга келишида, кечишида ва унинг якунида жиноят содир этган шахс ва жабрланган шахс қандай хулқ-атворда бўлганликларини аниқлаш муҳим ҳисобланади.[3]

Л.В.Франк жиноятчи ва жабрланувчини ўзаро ҳаракат қилувчи шерик субъектлар сифатида тасвирлаган эди, яъни жиноят **“бирининг ҳаракати бошқасининг ҳаракатсизлиги, бирининг ҳаракатсизлиги бошқасининг ҳаракати туфайли вужудга келиши”** каби. Негаки, олимнинг ёзишича: “баъзи ҳолатларда қурбон жиноятчини шакиллантиради, уни “тарбия” қилади ва унинг оёққа туришига хизмат қилади. Жабрланувчи сукунат орқали қурбон бўлишига тайёрлигини намоён қилади, жиноятчи билан боғланади ва уни жиноятга ундайди”[4].

Жиноятларнинг қурбонлари ҳақидаги тушунчалар илк бор немис ва америкалик олим Ганс Гентиг томонидан тадқиқ этилган. “Жиноятчи ва қурбон ўртасидаги ўзаро муносабатлар бўйича эътирозлар” деб номланувчи асарида олим жиноятчининг ва жабрланувчининг жиноятни содир этиш механизмидаги роли ва иштироки даражаси билан боғлиқ муаммоли масалаларни кўриб чиққанди. Унинг фикрича, *“жиноят-бу руҳий патологик ҳодиса бўлиб, жабрланувчи- жиноий тажовузнинг нофаол объекти эмас балки унинг фаол субъектидир. Қурбон жиноятчи билан ўзаро динамик ҳаракатда бўлиб, жиноятни содир этиш жараёнига таъсир кўрсатади.”*[5]

Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасида жабрланувчи хулқ-атворининг аҳамиятини ўрганишда қуйидагиларни таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга:

нима сабабдан айрим инсонлар бошқаларга нисбатан ҳуқуқбузарликларнинг қурбонига тез-тез айланадилар?

Оила-турмуш муносабатлари доирасидаги ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши механизмида жабрланувчининг роли нималардан иборат?

жиноятчи ва жабрланувчи ўртасидаги криминологик муносабатлар қандай аҳамиятга эга?

ҳуқуқбузар шахснинг ижтимоий ҳавфлилик даражаси қай тарзда жабрланувчининг мойиллик даражасига боғлиқ бўлиши мумкин?

Шу нуқтаи назардан виктимологик профилактикада, шахснинг ўз хулқ-атвори туфайли, жабрланувчига айланиб қолиши билан боғлиқ, вазиятларни олдини олиш, бартараф этиш, чораларини, ишлаб чиқиши лозим.

Тажовузкор жабрланувчиларга нисбатан содир этиладиган жиноятлар профилактикасида оид чоралар. Ушбу тоифадаги шахсларга нисбатан виктимологик профилактика чораларини амалга оширишда жиноятларни профилактикасида қўлланиладиган барча тадбирлардан фойдаланиш лозим. Бунда салбий натижаларга олиб келадиган ҳолатларни бартараф этишни таъминлаш муҳим саналади. Профилактик чора-тадбирларни қўллашнинг тактик усуллари ичида потенциал жабрланувчига таъсир кўрсатувчи ҳар қандай воситалардан фойдаланиш, зарур ҳолларда уни жамиятдан ажратишгача бўлган амалларни қўллаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади (бундай ҳолатлар кўпинча оила-турмуш соҳасидаги жиноятларга тааллуқли). Таъсир кўрсатиш амаллари доимо шахсни тажовузкор ҳаракатларидан, шундай ниятларидан воз кечишга мажбур қилишга қаратилган. Бу ҳолатда турли даражада муваффақиятга эришиш мумкин, масалан: хусусий вазифани амалга ошириш – бу муайян вақтда ва муайян вазиятда шахснинг жиноят содир этишдан воз кечиш натижасига эришишдан, то шахсдаги мақсадларнинг ижобий томонга ўзгаришигача ва унинг кейинги хулқ-атворининг барқарорлашувигача бўлган жараёнларни қамраб олиши лозим. Агар жабрланувчи профилактик таъсир кўрсатиш натижасини ҳис этиб, ўзининг салбий хулқини танқидий руҳда баҳолай олса, бу ундаги руҳий аҳволнинг ижобий томонга ўзгарганлигидан далолат беради.[6]

Оила турмуш муносабатлари доирасидаги жиноятлардан жабрланувчиларнинг хулқ-атвори ва уларнинг криминологик хусусиятларини ўрганиш натижалари шуни кўрсатмоқдаки, уларнинг 47,1% жиноят содир этилиш вақтида маст ҳолда бўлган, 31,4%-жабрланувчиларнинг ўзлари салбий-хулқ атворга эга бўлган, 21,5%-жиноят содир этишдан олдин ўзига нисбатан зўравонликни амалга оширган муқаддам судланган шахслар билан бевосита биргаликда спиртли ичимлик истеъмол қилишган.[7]

Олимларимиз томонидан билдирилган фикрларга қўшимча тарзида, оила-турмуш доирасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларни таҳлил қилганимизда, баъзан жабрланувчининг жиноят содир этилишидаги хулқ-атвори шу қадар салбий хусусиятга эга бўладигани, процессуал жиҳатдан уни жабрланувчи деб эътироф этишни савол остига қўяди. Шундай экан, аниқ криминоген вазиятнинг вужудга келишида, кечишида ва унинг якунида жиноят содир этган шахс ва жабрланувчининг қандай хулқ-атворда бўлганликларини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга.

Мухтасар қилиб айтганда, оила-турмуш доирасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасини амалга оширишда, жиноятлардан жабрланишда шахсларнинг хулқ-атворидаги салбий жиҳатларнинг ўрни муҳим аҳамиятга эгаллигини инобатга олган ҳолда виктимологик профилактикани тизимли ташкил этилиши мақсадга мувофиқдир.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Виктимология: Дарслик/Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2021.-140 б.
2. Исмаилов И, Абдурасулова Қ. Р.. Криминология. Махсус қисм. Дарслик –Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015.-Б.137.
3. Виктимология: Дарслик/Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2021.-14 б.
4. Франк Л.В. Потерпевшие от преступлений и проблемы советской виктимологии- Душанбе: 1977-С.5-6.
5. Виктимология: Дарслик/Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2021.-31 б.
6. Мухитдинов Ф.М. Виктим хулқ-атворга эга жабрланувчиларнинг виктимологик профилактикаси // Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг долзарб Ҳ 53 муаммолари: назария, амалиёт ва қонунчилик таҳлили: Республика илмий-амалий конференция материаллари (2022 йил 31 март) / Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. Қ.Р. Абдурасулова. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2022. – 79 б. .
7. Виктимология: Дарслик/Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2021.-143 б.